
موحّدی محب، عبدالله، ۱۳۳۰ -

تفسیر موضوعی قرآن کریم / عبدالله موحّدی محب ؛ تدوین: نهاد نمایندگی
مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مرکز برنامه ریزی و تدوین متون درسی. - قم:
نشر معارف، ۱۳۸۵.

ISBN: 978 - 964 - 531 - 074 - 3 ۱۶/۰۰۰ ریال ۲۶۴ ص.

کتابنامه: ص. ۲۶۴ - ۲۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس
۱. تفاسیر شیخه - قرن ۱۴. الف. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در
دانشگاهها، مرکز برنامه ریزی و تدوین متون درسی. ب. عنوان.

۲۹۷/۱۷۹

۹ م ۷ ت / ۹۸ BP

تفسیر موضوعی قرآن کریم

دکتر عبداللہ موحدی محب

مجموعه آشنایی با منابع اسلامی

۱۴

تفسیر موضوعی قرآن کریم

مؤلف: دکتر عبدالله موحدی محب

تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی

ویراستار: امیرعباس رجبی

صفحه آرا: سید محمد مسجدی

ناشر: دفتر نشر معارف

چاپ: یکم، بهار ۱۳۸۶ / ۳۰۰۰ نسخه

بها: ۱۶۰۰ تومان

شابک: ۳ - ۰۷۴ - ۵۳۱ - ۹۶۴ - ۹۸۷

کلیه حقوق محفوظ است

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

رئیس مرکز تدوین: دکتر ابراهیم کلانتری؛ مدیر پژوهش: غلامحسین گرامی؛ کارشناس گروه آشنایی با منابع اسلامی: علیرضا کمالی؛
کارشناسان ارزیابی: آیت‌الله محمدهادی معرفت، حجة الاسلام عبدالکریم بهجت‌پور، دکتر مجید معارف؛ مدیر اجرایی مرکز:
علی احمد عاشوری؛ مدیر آماده‌سازی متون: محمدتقی سلمانی؛ بازبینی نهایی: جواد محفوظی؛

مراکز پخش:

قم: ۱. خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۵، تلفن و نمابر ۷۷۴۴۶۱۶

۲. خیابان شهدا، روبه روی دفتر مقام معظم رهبری تلفن ۷۷۳۵۴۵۱، نمابر ۷۷۴۲۷۵۷

تهران: خیابان انقلاب اسلامی، چهار راه کالج، شماره ۷۹۱، تلفن ۸۹۱۱۲۱۲، نمابر ۸۸۰۹۳۸۶

نشانی الکترونیک: E-mail: info@nashremaaref.ir؛ پایگاه اینترنت: www.nashremaaref.ir

سخن مرکز

قرآن کریم، کتاب هدایت انسان‌ها در همه اعصار است و گذشت زمان هرگز نتوانسته رنگ کهنگی بر آن بنشانند و ذره‌ای از طراوت آن بکاهد بلکه گذر ایام و پیشرفت علم و دانش امکان بهره‌مندی بیشتر از ساحت این کتاب آسمانی را فراهم آورده است و پهنه زمین و گستره زمان را حوزه نورافشانی خویش ساخته است.

به اعتقاد ژول لایبوم - اندیشمند و نویسنده فرانسوی - «دانش و علم برای جهانیان از سوی مسلمانان به دست آمد و مسلمین علوم را از قرآنی که دریای دانش است، گرفتند و نهرها از آن برای بشریت در جهان جاری ساختند.» (تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۷۵؛ به نقل از: تفصیل الآیات).

قرآن نوری است که انسان در پرتو آن، از تاریکی گمراهی و نادانی رهایی یابد و چراغ هدایتی است که فروغ برهانش را خاموشی نمی‌باشد و پرچم نجاتی است که هر که قدم در پی‌اش نهاد و آیین او پیشه ساخت، گمراه نگردد و آن که چنگ در دست‌آویز عصمتش زد، دست هلاکت بدو نرسد. قرآن وسیله‌ای برای دستیابی به شریف‌ترین منازل کرامت و نردبانی برای عروج به جایگاه امن و سلامت است. (اقتباس از: صحیفه سجادیه، دعای چهل و سوم).

کتاب پیش‌رو براساس سرفصل درس تفسیر موضوعی قرآن کریم به قلم
حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عبداللّه موحدی «محب» در قالب دو بخش به
نگارش درآمده است. متن حاضر نظر به صیغه ادبی آن، می‌تواند به عنوان منبع
درس «تفسیر موضوعی قرآن کریم» در کلاس‌هایی که دانشجویان از پایه ادبیات
عربی قوی‌تری برخوردارند در نظر گرفته شود.

گروه آشنایی با منابع اسلامی مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی نهاد،
ضمن تقدیر از مؤلف ارجمند امیدوار است از دیدگاه‌های صاحب‌نظران، استادان و
دانشجویان محترم درباره این اثر بهره‌مند گردد.

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی

گروه آشنایی با منابع اسلامی

فهرست مطالب

۵		سخن مرکز
۷		فهرست مطالب
۱۷		پیشگفتار

بخش اول: مباحث مقدماتی

فصل اول: قرآن

(۲۱ - ۳۶)

۲۲		قرآن چگونه کتابی است؟
۲۳		وحی چیست؟
۲۵		۱. وحی مستقیم
۲۵		۲. صوت آفرینی
۲۵		۳. الفای وحی به وسیله فرشته‌ای مخصوص
۲۸		کتابت وحی
۲۸		تحریف ناپذیرفتگی قرآن
۲۹		اهداف نزول قرآن
۳۰		ارزش‌های جاودان

۱. دعوت به کارهای نیک و پرهیز از کارهای ناپسند. ۳۰
۲. توصیه به عدالت‌ورزی و نیکوکاری. ۳۱
۳. دعوت به حیات برین و پایدار. ۳۱
۴. دعوت به تفکر و تدبیر و بیداری اندیشه. ۳۱
۵. توصیه به شکیبایی و پایداری در برابر دشواری‌ها. ۳۱
۶. دعوت به توکل و اعتماد به خداوند. ۳۲
۷. دعوت به امید و نشاط و دوری از نومیدی. ۳۲
۸. توصیه به خودیابی، مراقبت و مدیریت بر نفس و عدم غفلت از آن. ۳۲
۹. دعوت به تلاش و بهره‌گیری از توانایی‌های ذاتی. ۳۲
۱۰. سفارش اکید در نیکی به والدین. ۳۳
۱۱. دعوت به اعتدال در رفتار اقتصادی و معیشت. ۳۳
۱۲. پرهیز از سخن غیرعالمانه. ۳۴
۱۳. توصیه به نیایش و ارتباط قدسی با خداوند. ۳۴
۱۴. توصیه به عبادت خداوند و هشدار از پیروی شیطان. ۳۴
- پژوهش و اندیشه. ۳۵
- منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش. ۳۵

فصل دوم: تفسیر

(۵۰ - ۴۷)

- کهن‌ترین تفسیر. ۳۸
- شیوه‌های تفسیر. ۳۹
- روش‌های تفسیری. ۳۹
- نیاز به تفسیر. ۴۰
- ویژگی‌های قرآن. ۴۲
۱. پرداختن به اصول. ۴۲
۲. ارائه چشم‌اندازهای فراطبیعی. ۴۲
۳. ژرفای نامحدود. ۴۲
۴. فصاحت و بلاغت بی‌نظیر. ۴۳
- تفسیر روشمند. ۴۴
- الف) شرایط مفسر. ۴۴

۱. آگاهی کامل از زبان و ادبیات عرب	۴۴
۲. آگاهی به اسباب نزول	۴۴
۳. آگاهی از روایات، سنت و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام	۴۵
۴. آگاهی از علوم قرآن	۴۶
۵. آگاهی از آثار قرآنی پیشینیان	۴۶
۶. آگاهی از دانش منطق و شیوه استدلال منطقی و دانش‌های دیگر	۴۶
ب) منابع تفسیر	۴۷
۱. قرآن	۴۷
۲. سنت	۴۸
۳. عقل	۴۸
پژوهش و اندیشه	۵۰
منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش	۵۰

فصل سوم: به سوی قرآن

(۶۴ - ۵۱)

درآمد	۵۱
مراحل رویکرد	۵۲
۱. مرحله قرائت	۵۳
ادب قرائت	۵۴
۲. ترتیل	۵۵
۳. تدبیر	۵۶
۴. تمسک	۶۰
پژوهش و اندیشه	۶۳
منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش	۶۳

بخش دوم: معارفی از قرآن کریم

فصل اول: نماز، سرود عشق

(۷۸ - ۶۷)

در آمد	۶۷
نماز بازدارنده از کژی‌ها	۶۹

۶۹	آگاهی‌ها.
۷۰	نکته‌ها.
۷۱	نوبت‌های حضور
۷۲	آگاهی‌ها.
۷۳	نکته‌ها.
۷۵	زدایندهٔ بدی‌ها.
۷۵	آگاهی‌ها.
۷۶	نکته‌ها.
۷۸	پژوهش و اندیشه
۷۸	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.

فصل دوم: دیباچهٔ نیایش

(۷۹ - ۹۲)

۷۹	درآمد
۸۱	زیباترین اوصاف خداوند.
۸۱	آگاهی‌ها.
۸۳	نکته‌ها.
۸۵	زیباترین رویکرد بنده
۸۵	آگاهی‌ها.
۸۸	نکته‌ها.
۹۱	پژوهش و اندیشه
۹۱	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.

فصل سوم: در باور همگان

(۹۳ - ۱۰۶)

۹۳	درآمد
۹۵	گفتمان و حجت.
۹۵	آگاهی‌ها.
۹۶	نکته‌ها.

۹۷	فراموشی خود و آفرینش
۹۸	آگاهی‌ها
۹۹	نکته‌ها
۱۰۰	اهتمام به خود
۱۰۰	آگاهی‌ها
۱۰۲	نکته‌ها
۱۰۳	روی در فطرت
۱۰۳	آگاهی‌ها
۱۰۴	نکته‌ها
۱۰۶	پژوهش و اندیشه
۱۰۶	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل چهارم: نگاه فطرت

(۱۱۴ - ۱۰۷)

۱۰۷	درآمد
۱۰۹	اندیشه بر مدار فطرت
۱۱۰	آگاهی‌ها
۱۱۲	نکته‌ها
۱۱۴	پژوهش و اندیشه
۱۱۴	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل پنجم: صفات خداوند

(۱۳۶ - ۱۱۵)

۱۱۵	درآمد
۱۱۸	آغاز و انجام آفرینش
۱۱۸	آگاهی‌ها
۱۱۹	نکته‌ها
۱۲۰	همو آغاز و پایان
۱۲۰	آگاهی‌ها

۱۲۱	نکته‌ها
۱۲۲	مجموعه‌ای از اوصاف حق
۱۲۳	آگاهی‌ها
۱۲۴	نکته‌ها
۱۲۶	پژوهش و اندیشه
۱۲۶	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل ششم: ایمان، روشنای درون (۱۳۸ - ۱۲۷)

۱۲۷	درآمد
۱۲۹	اساس تمامی خوبی‌ها
۱۲۹	آگاهی‌ها
۱۳۱	نکته‌ها
۱۳۲	راستی، اساس ایمان
۱۳۲	آگاهی‌ها
۱۳۳	ویژگی‌های اهل ایمان
۱۳۳	آگاهی‌ها
۱۳۴	نکته‌ها
۱۳۵	دیگر ویژگی‌ها
۱۳۵	آگاهی‌ها
۱۳۶	نکته‌ها
۱۳۸	پژوهش و اندیشه
۱۳۸	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل هفتم: ایمان، فراتر از باور (۱۵۰ - ۱۳۹)

۱۳۹	درآمد
۱۴۱	ایمان و آرامش
۱۴۱	آگاهی‌ها

۱۴۲	 نکته‌ها
۱۴۴	 توان در ناتوانی و تهدید
۱۴۳	 آگاهی‌ها
۱۴۶	 نکته‌ها
۱۴۷	 نمایی از یک عظمت
۱۴۷	 آگاهی‌ها
۱۴۸	 نکته‌ها
۱۵۰	 پژوهش و اندیشه
۱۵۰	 منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل هشتم: سازگاری و سازندگی (۱۶۴ - ۱۵۱)

۱۵۱	 درآمد
۱۵۳	 زندگی و زندگی ایده‌آل
۱۵۴	 آگاهی‌ها
۱۵۵	 نکته‌ها
۱۵۶	 دیگر ویژگی‌ها
۱۵۶	 آگاهی‌ها
۱۵۸	 نکته‌ها
۱۵۹	 سرانجام مبارک
۱۶۰	 آگاهی‌ها
۱۶۱	 نکته‌ها
۱۶۳	 پژوهش و اندیشه
۱۶۳	 منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل نهم: نظارت همگانی (۱۷۸ - ۱۶۵)

۱۶۵	 درآمد
۱۶۸	 دعوت به خوبی‌ها
۱۶۸	 آگاهی

۱۶۹	 نکته‌ها
۱۷۳	 پیوند همگانی
۱۷۳	 آگاهی‌ها
۱۷۴	 نکته‌ها
۱۷۵	 شکیبایی در امر به معروف و...
۱۷۵	 آگاهی‌ها
۱۷۶	 نکته‌ها
۱۷۸	 پژوهش و اندیشه
۱۷۸	 منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل دهم: سنت‌های الهی

(۱۹۲ - ۱۷۹)

۱۷۹	 درآمد
۱۸۱	 نقش رفتارها در تباهی‌ها
۱۸۲	 آگاهی‌ها
۱۸۳	 نکته‌ها
۱۸۴	 نگاه به گذشته برای آینده
۱۸۵	 آگاهی‌ها
۱۸۶	 نکته‌ها
۱۸۷	 پیشینیان، تابلوی عبرت
۱۸۷	 آگاهی‌ها
۱۸۹	 نکته‌ها
۱۹۱	 پژوهش و اندیشه
۱۹۱	 منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش

فصل یازدهم: انگاره مطلوب

(۱۹۳ - ۲۰۶)

۱۹۳	 درآمد
۱۹۵	 در رویارویی

۱۹۶	آگاهی‌ها.....
۱۹۷	نکته‌ها.....
۱۹۸	در باب بیگانگان.....
۱۹۹	آگاهی‌ها.....
۲۰۱	نکته‌ها.....
۲۰۲	شکلیابی و فقه.....
۲۰۳	آگاهی‌ها.....
۲۰۴	نکته‌ها.....
۲۰۶	پژوهش و اندیشه.....
۲۰۶	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.....

فصل دوازدهم: اندیشه

(۲۰۷ - ۲۲۲)

۲۰۷	درآمد.....
۲۱۰	جهان آفرینش، ساحت اندیشه.....
۲۱۰	آگاهی‌ها.....
۲۱۱	نکته‌ها.....
۲۱۳	سقوط، بهای تکذیب آیات.....
۲۱۴	آگاهی‌ها.....
۲۱۶	نکته‌ها.....
۲۱۷	اندیشه در آغاز خلقت و.....
۲۱۸	آگاهی‌ها.....
۲۱۹	نکته‌ها.....
۲۲۱	پژوهش و اندیشه.....
۲۲۱	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.....

فصل سیزدهم: زندگی

(۲۲۳ - ۲۳۸)

۲۲۳	درآمد.....
۲۲۵	آراستگی و عبادت.....

۲۲۶	آگاهی‌ها.
۲۲۹	نکته‌ها.
۲۳۰	جهان در تسخیر انسان.
۲۳۱	آگاهی‌ها.
۲۳۳	نکته‌ها.
۲۳۴	آفرینش همه تنبیه خداوند دل است.
۲۳۵	آگاهی‌ها.
۲۳۶	نکته‌ها.
۲۳۸	پژوهش و اندیشه.
۲۳۸	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.

فصل چهاردهم: مرزهای بایستگی

(۲۳۹ - ۲۵۶)

۲۳۹	درآمد.
۲۴۱	سرگذشت قارون.
۲۴۲	آگاهی‌ها.
۲۴۳	نکته‌ها.
۲۴۵	ادامه داستان.
۲۴۶	آگاهی‌ها.
۲۴۸	نکته‌ها.
۲۴۹	پایان کار قارون.
۲۵۰	آگاهی‌ها.
۲۵۱	نکته‌ها.
۲۵۳	پژوهش و اندیشه.
۲۵۳	منابع پیشنهادی برای مطالعه و پژوهش.
۲۵۵	کتابنامه.

پیشگفتار

درس آشنایی با منابع اسلامی به موجب مصوبه جدید شورای عالی انقلاب فرهنگی به ارزش دو واحد - به عنوان جایگزین درس آشنایی با متون اسلامی - در قالب دو شناسه (تفسیر موضوعی قرآن و تفسیر موضوعی نهج البلاغه) در جدول دروس معارف اسلامی تعبیه گشته است. متن پیش رو تلاشی است در راستای تأمین اهداف درس «تفسیر موضوعی قرآن کریم» که کاستی‌های آن جز با ارشادات استادان بزرگوار جبران آن دشوار می‌نماید. بدین روی، نگارنده در انتظار رهنمودهای کارساز شما گرامیان برای زدودن آن کاستی‌هاست. اینک که نوشته حاضر بار حضور در پیشگاه داوری صاحب نظران یافته است، توجه استادان عزیز را به نکاتی جلب می‌کنم که چه بسا در داوری نهایی موثر افتد:

۱. این نوشته نه به عنوان تفسیر موضوعی، بلکه زمینه‌ای برای طرح مباحثی موضوعی در شعاع آیات شریف قرآنی است.

۲. از آنجا که این اثر به عنوان متن درسی به نگارش درآمده، سهم خلاقیت و استقلال استادان در آن به صورتی پرنرنگ لحاظ شده است.

۳. در انتخاب نمونه‌ها ملاک اصلی، امکان طرح آسان از سوی استادان و زود یافت مفاهیم از جانب دانشجویان بوده است، نه جمع‌بندی و نتیجه‌گیری جامع و مانع از یک مبحث قرآنی؛ چه آنکه مهارت و درایت و هنر استادان این مهم را بسنده است.

۴. آنچه در طی مباحث به عنوان «آگاهی‌ها» ذکر شده، مطالبی است که بیشتر با مراجعه به منابع مناسب قابل دستیابی است؛ حال آنکه در باب «نکته‌ها» عمده نظر، به دقت و تدبر در متن آیات هر بحث است که البته با توجه به اختلاف حوزه اطلاعات استادان، اختلاف نظر در اینکه جای فلان مطلب نکته‌هاست یا آگاهی‌ها، امری قابل درک است.

۵. در ترجمه آیات اصلی هر درس برای لزوم یکنواختی، از ترجمه آقای محمدمهدی فولادوند استفاده شده است. استادان و دانشجویان عزیز می‌توانند بر حسب تشخیص و صلاحدید خود، از ترجمه‌های دیگر بهره جسته، یا خود به ترجمه آیات بپردازند.

وظیفه خود می‌دانم تا از تمام عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر کوشیده‌اند به ویژه از استادان و کارشناسان ارجمند: آیت الله محمدهادی معرفت، حجج اسلام: عبدالکریم بهجت‌پور، دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی، دکتر ولی الله نقی‌پورفر و آقایان دکتر مجید معارف و علیرضا کمالی که متن را مطالعه نموده و راهنمایی‌های لازم را مبذول داشتند، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم و از استادان و بزرگوارانی که این متن را با دیده عنایت می‌نگرند، درخواست می‌نمایم که کاستی‌ها را به آگاهی نویسنده برسانند تا چنانچه تقدیر، راه این نوشته را به ویراست بعدی گشود، به جبران آنها اقدام شود.

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ.

قم - عبدالله موحدی و محب